

SPINOZAN ETIIKAT

Spinoza: Etiikka. Suomentanut Vesa Oittinen. Gaudeamus 1995.

Merkittävä kulttuurityö on tehty. Spinozan Etiikka, kenties suurin kaikista suurista teoksista, on käännetty suomeksi. Tarkoituksenani on arvostella se. Arvostella Spinozan Etiikka? Absurdi ajatus. Tarkoituksenani on siis ennemminkin esitellä se. Esitellä Spinozan Etiikka? Vieläkin absurdimpi ajatus. Ei siis arvostelua eikä esittelyä. Ainoastaan pieni rakkauden osoitus olkoon tässä paikallaan.

Moderni filosofia ei ole niinkään viisauden ystävyttä kuin rakkautta Spinozaa kohtaan. Moderni filosofia on Spinozan rakastamista. Eikö modernissa ole kuitenkin liikaa sairasta, jotta kukaan voisi olla sen ystävä? Kyllä varmaankin, eikä ole lainkaan poissuljettu se ajatus, että myös Spinozalla olisi osuutta tähän tautiin. Spinoza on filosofian suurin sairaus. Mutta kuten Heidegger sanoo, siellä missä on suurin sairaus, siellä on myös pelastuksen mahdollisuus.

ALUN HÄMÄRYYS

Alku on saanut aina vahvan painoarvon länsimaisen ajattelun historiassa. Alussa on eheys. Alussa paljastuu olemassaolon olemus. Jokainen alku on mystinen. Miten jokin voi ylipäättään alkaa? Kuinka syntymä on mahdollinen?

Platon asetti alkuperään myytin aivan kuten jokainen uskonto ennen häntä ja hänen jälkeensä. Toisin kuin uskontojen myytit Platonin myytit eivät kuitenkaan paljastaneet olemassaolon arvoitusta. Ennemminkin ne ilmoitsivat sen, että olemassaolo it-

sessään on arvoitus, että alkuperässä on labyrintti. Tätä olemassaolon arvoituksen ratkaisemattomuuden ajattelua alettiin sitten kutsua filosofiaksi. Filosofia ei ollut enää viisaina olemista, alkuperän arvoituksen tietämistä, vaan tämän arvoituksen arvaamisen rakastamista. Filosofia syntyi kaihosta ja tähän kaihoon Nietzsche – tämä radikaali spinozisti – vuorostaan asetti nihilismin alkuperän.

Myös Spinoza asetti Etiikkansa alkuperään arvoituksen. *Ethica, Ordine Geometrico demonstrata* alkaa näin: ”*Er causam sui intelligo id, cujus essentia involvit existentiam, cie id, cujus natura non potesi concipi, nis existens.*” Tässä on Spinozan arvoitus ja aivan kuten jokainen myytti pitää sisällään ratkaisun (mikä ei tietenkään ole mikään vastaus kysymykseen, vaan myytin itsensä esittäminen), niin myös Spinoza ratkaisee välittömästi arvoituksena. Tässä paljastuu olemassaolon olemus. Itsensä syy on Jumala ja Jumala on luonto (*Deus sive Natura*) ja tämän luonnon ”*essentia involvit existentiam*” (olemus sisältää olemassaolon). Tätä lausetta voidaan pitää, ja on pidettävä, Spinozan ajattelun ainoana todella suurena ansiona, sillä tästä alkaa immanenssin ajattelu – moderni filosofia. Jos kristikunnan ruhtinas oli Jeesus, on modernin yhteiskunnan ruhtinas juuri Spinoza ja Etiikka vastaavasti tämän yhteiskunnan uusi Raamattu.

Jotta voitaisiin ajatella immanenssia, on tietenkin hylättävä transsendessi. Tämän ei tietenkään pitäisi olla mikään vaikea tehtävä, sillä on vain ajateltava maailma, jossa

ei ole viimeistä tuomiota. Tällaisen maailman ajattelemisen ei kuitenkaan näytä onnistuvan. Aina nimittäin löytää lähes kenen tahansa filosofin ajattelusta viimeisen tuomitsijan – oli kyse sitten Jumalasta tai järjestä, ihmisestä tai elämästä yleensä. Spinozalla ei kuitenkaan tällaista tuomaria voida löytää, sillä hänelle Jumalan eli luonnon olemus sisältää olemassaolon, nämä kaksi lankeavat yhteen. Mikään ei nouse immanenssin yläpuolelle, mikään ei tarkastele maailmaa, sillä sikäli kuin maailmaa tarkastellaan, se tapahtuu maailmassa, osana sen tapahtumista. Ainoa perspektiivi on, kuten Nietzsche sanoisi, sammakkoperspektiivi. Tässä on arvoituksen ratkaisun välittömyyden merkitys. Spinoza on sammakko.

Suomalainen versio Spinozan etiikasta alkaa kuitenkin näin: ”Oman itsensä syyllä ymmärrän sitä, jonka olemukseen liittyy olemassaolo, eli jonka luontoa ei voi käsittää muuten kuin olemassa olevaksi.” Jumalan olemus siis liittyy olemassaoloon. Liittyy? Miten niin liittyy? Jokin asia liittyy johonkin toiseen asiaan, mutta olemus, joka sisältää olemassaolon, ei liity jälkimmäiseen vaan todellakin sisältää sen. Eikä kysymys ole edes vain sisältämisestä, sillä, kuten Spinoza ensimmäisen luvun XX propositiossa sanoo, ”Jumalan olemassaolo ja hänen olemuksensa ovat yksi ja sama asia”. Jos olemus liittyisi olemassaoloon, olisi toinen välittömästi toiselle ulkoinen. Vain kaksi toisilleen ulkoista asiaa voivat liittyä toisiinsa. Sitä paitsi tämä liitos voisi olla kuinka satunnainen tai olematon tahansa. Spinoza ei kuitenkaan

myönnä satunnaisen tai ole-
mattoman olemassaoloa.

Juuri satunnaisuuden takia Spinoza vastustaa Descartesia, joka erottaa sielun ja ruumiin ja sen jälkeen asettaa niiden välille mystisen liiton. Descartesilla sielu liittyy ruumiiseen aivan kuten Jumala on tekemisissä maailman kanssa. Inhimillinen maailma ja Jumala liittyvät toisiinsa. Mutta Spinoza ei ymmärrä tällaista pu-
hetta. Jumala ei ole toisaalla ja maailma toisaalla – maailman olemassaolo ei ole toisaalla ja Jumalan olemus toisaalla ja liitos vielä jossakin muualla. Jumalan *essentia involvit existentiam* täytyy ymmärtää radikaalilla tavalla. Silti ne eivät ole yksi ja sama, joka on aina samanlainen. Siksi *involvit* on verbi. ”Sisältää” merkitsee tässä ”sisällyttää itseensä”. Jumala ei vain ole, vaan toimii – Hän on jatkuvaa sisällyttämistä, itseensä kääriyty-
mistä ilman ulkoista kiinne-
kohtaa. Jumala on itsensä syy, mutta Hän ei ole liikkumaton liikkuttaja, vaan aina jo puu-
haileva aameba.

Spinoza on immanenssin ajattelija ja mitä muuta? Totta kai hän on deterministi ja vapaan tahdon kieltäjä – aivan kuten hänen hengenheimo-
laisensa Nietzsche. Tämä nyt on hänessä vain vähän tai ei lainkaan kiinnostavaa. Lisäksi hän tuntee tunteet keskiaikaisen traditioon kiinteästi liittyvänä skolastikkona. Tällä ei ole juuri mitään väliä meidän kannaltamme. Entäpä siten maailman suhteellisuus – jopa ruumiiseen tasolla! Spinozalle ruumis ei ole pysyvä yksikkö, vaan dynaaminen suhde, jonka sisäinen rakenne ja ulkoiset rajat ovat muutoksen tilassa. Tämä tietenkin kiin-

nostaisi kaikkia postmoderne-
ja, mutta jättäkäämme se nyt tähän vihjeeseen. Mitä muuta? Yhteiset käsitteet? Eiväthän ne ole muuta kuin keskiaikai-
nen *sensus communis*, joten ei niistäkään sen enempää – vaikkakin ne muodostavat Etiikan yhden kiinnostavim-
mista aiheista. Entä vielä? Tietenkin, hän esittää oppinsa geometrisessa järjestyksessä – esittääkseen oppinsa. Mutta geometrisessa järjestyksessä? Eikö tässä nyt jo ole roima annos pelkkää älyllistä tees-
kentelyä? Enemminkin kuin geometrinen Spinozan Etiikka on kuin

*virta joka toisinaan yhtyy ja toisinaan jakautuu tuhannek-
si haaraksi; toisinaan kiihtyy ja toisinaan hidastuu, mutta aina affirmoi itsensä radikaalia
ykseyttä.*¹

Toki Etiikan jokainen määri-
telmä on kristallinkirkas ja kui-
tenkin me ajaudumme väki-
sin varjojen hämääjän maail-
maan huomautuksia lukies-
samme. Me ajaudumme juuri
niille virran haaroille, jotka
näyttävät – toisiaankin *näyt-
tävät* – aina palaavan radikaali-
liin ykseyteen aivan kuten jo-
kainen vähäpätöisinkin mo-
dus on aina jo palannut Juma-
laan ja Hänen maailmansa ra-
dikaaliin ykseyteen.

LOPUN KIRKKAUS

Kirkkaus ja hämäryys ovat joka tapauksessa näyttäytymisen käsitteitä ja näyttäytyessään ne eivät lakkaa kietoutumasta tavalla tai toisella yhteen. Etiikka onkin juuri valon ja varjon leikkiä. Tunteiden mustaval-
koista maailmaa vastaa yhteis-
ten käsitteiden värikylläs to-
dellisuus. Tässä ovat mielipi-

de tietämisen vähäpätöisim-
pänä muotona ja järki sen toisen muotona. Spinozalla on kuitenkin kolmannen asteen tietoa ja tämä on intuitiivista. Juuri tässä intuitiivisessa tiedossa ajatus yhtyy Jumalaan ja tajuaa sen puhtaana valona ilman varjoa tai värejä. Tämä on Etiikassa ohittamaton oivallus ja sen viidennen ja tärkeimmän osan sisältö! Se ei koske tunteiden dualismeja tai käsitteiden moneutta, vaan asiaa sellaisenaan, sen omaa singularisuutta. Tämä tieto kytkeytyy mihin tahansa ja juuri tämän minkä tahansa taju-
aminen minä tahansa singu-
laarisuutena, sellaisena kuin se on ilman lisämääreitä ja vertailtavuutta, se on korkeinta tietoa. Se on tietoa Jumalasta. Se koskee asiaa ilman mah-
dollisuutta, ilman sattumanvaraisuutta, ilman välttämättömyyttä. Se koskee asiaa sellaisena kuin se on, ehdottoman vapaana. Sillä vaikka maailma on determinoitu, on se determinoitu vapaaksi ja jonkin olion kuvittelemisen vapaaksi ei ole muuta kuin sen kuvittelemista sellaisenaan. Mikään ei rajoita maailman, Jumalan olemista ja olemassaoloa, jotka lankeavat yhteen – ja tämä rajattomuus, se on jokaisen singularisuuden oma paikka, jokaisen asian niin kuin se on asumus. Ja siihen kohdistuva rakkaus on suurinta mahdollista rakkautta:

*Kun kuvittelemme olion sellaisenaan, ei välttämättö-
nä, ei mahdollisena eikä satunnaisena, niin sitä kohtaan tunnettu affekti on – muiden asiahaarojen pysyessä samoina – kaikkein voimakkain.*²

Vaikka tämä rakkaus on suu-

MIKSI BERGSON NAUROI?

rinta mahdollista rakkautta, ei se silti ole jumalallista vaan inhimillistä rakkautta – sikäli kuin Jumala ei rakasta eikä vihaa, vaan vain on ja toimii, toimii vain ollessaan ja on vain toimiessaan. Jumala tapahtuu ja tässä tapahtumassa on sen singulaarisuus ja mikä tahansa tapahtuu tämän tapahtumisen kanssa. Se tapahtuu siinä. Spinoza on tapahtumisen ajattelija. Ajattelun tapahtuma on kuitenkin, kuten Nietzsche – tämä toisen polven linssiinviilaja – asian esittää, kaikkein suurin tapahtuma. Niinpä suurten tapahtumien ajattelemisen on juuri ajattelemisen ajattelemista ja Spinoza ajattelemisen ajattelun rakastettavin ajattelija.

Mika Ojakangas

v i i t t e e t

1. Gilles Deleuze: "Spinoza et les trois 'éthiques'". Teoksessa *Critique et clinique*. Minuit 1993, 172.
2. *Etiikka*, propositio V, osa V.

HENRI BERGSON: Nauru – tutkimus komiikan merkityksestä. Suom. Sanna Isto ja Marko Pasanen. Loki-kirja 1994.

Tämän vuosisadan alkupuolella Henri Bergson oli huipulla. Hän oli tähti. Bergson nautti suosiota, josta Sartrekin olisi ollut kateellinen. Hänen luentonsa olivat Pariisin puheenaihe ja kaupungin kerma jonotti niihin sankoin joukoin. Bergson valittiin Ranskan akatemiaan 1914 ja hän sai Nobelin kirjallisuuspalkinnon 1927.

Mutta kun Henri Bergson tänään kääntyy haudassaan, häntä eivät lämmitä filosofian parrasvalot. Mm. Ilkka Niiniluoto huomauttaa jossakin kirjoituksessaan kuivan ivallisesti, ettei Bergsonista ole jäänyt paljon muuta kuin tuotemerkki kaupan shampoohyllylle (*élan vital*, elämän kasvuvoima, oli keskeisiä Bergsonin kehittämisiä käsitteitä).

Miksi Niiniluoto nauraa Bergsonille? Mikä meni pieleen?

Henri Bergson syntyi puolalaisesta isästä ja englantilaisesta äidistä Pariisissa 1859. Pikku Henri osoitti jo nuorella iällä lahjakkuutta matematiikassa ja tieteissä, ja aloitti akateemisen uransa tieteenfilosofian parissa École Normale Supérieuressä. Opiskelutoverit, mm. Durkheim ja Jaurès, tunsivat Bergsonin vimmaisena Kantin vastustajana ja Herbert Spencerin pikkutarkan evolutionismin vannoutuneena ihailijana. Samaisen Spencerin opit koituivat lopulta Bergsonin kohtaloksi.

Vuoden 1884 tienoilla kaikki nimittäin muuttuu: Bergson herää yllättäen dogmaattises-

ta unestaan kuin inhoamansa Kant konsanaan. Hänen on pakko tunnustaa Spencerin pedanttien kehitelmien pohjimmainen riittämättömyys. Siitä lukien Bergson tekee selvän eron tieteen sinänsä hyödyllisten abstraktioiden ja metafysiikan todellisen tiedon välillä.

Noista ratkaisevista hetkisistä uransa loppuun asti Bergson ei hetkeksikään hellittä puolustamasta totuuden perimmäistä ambivalenssia tieteen ymmärtämätöntä kopeointia vastaan. Hän korostaa lakkaamatta elämän, muutoksen ja ajan sisäisen kokemuksen alkuperäisyyttä. Hän yrittää kaikin neuvoin todistaa, ettei intuitio ole epistemologisesti arvoton haihatus. Hän vastustaa kaikin tavoin pyrkimyksiä redusoida kokemus matemaattisen älyn konseptuaalisiksi malleiksi.

Totta kai sellainen on vaikeaa. Myös aikalaiset syyttävät Bergsonia epä-älyllisyydestä ja hänen keikeiset teoksensa päätyvät kirkonkin mustalle listalle. Compten ja Tainen positivismiin turtuneelle tiedeyhteisölle Bergsonin metafysiikan runolliset metaforat eivät kolahda. Taas hänelle nauretaan. Mutta Bergson antaa takaisin.

Nauru lienee Bergsonin helpoimmin lähestyttävistä teoksia. Kirja koostuu kolmesta artikkelista, jotka julkaistiin *Revue de Paris*-nimisessä aikakauslehdessä 1899. Artikkelit puolestaan pohjautuivat luentoihin, joita Bergson oli kutsuttu pitämään Palais des Facultés'ssa jo viitisentoista vuotta aiemmin. Teoksen sävy on sen mukainen – hienostuneen keskusteleva ja luonnosmaisuu-teen asti tyylytel-